

УДК 930'06(470+571)(477)

ЗАБОЛОТНЮК В. І.

<https://orcid.org/0000-0001-8195-9974>

МАРЦІНКО Н. М.

<https://orcid.org/0000-0001-9267-6136>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.36.2021.76-85>

«ГІБРИДНА ВІЙНА» РОСІЇ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ У 1918 ТА 1991 РОКАХ

Аналізуються прояви «гібридної війни» Росії проти України на тлі подій відновлення незалежності України у 1918 та 1991 років. Констатується планомірність «гібридної війни» від часу відновлення незалежності України (1918, 1991 р.р.). Встановлюється, що війна 2014 року актуалізує комплекс проблем, пов'язаних із національною безпекою, змушує науковців вдаватися до теоретичного аналізу причин і можливих наслідків «гібридної війни», вказати на шляхи вирішення проблеми. Перманентна агресія Росії, яка не припиняється століттями у політичній (насаджування інтеграційних проєктів, блокування вступу України до євроатлантичних структур, спроби впливати на розстановку політичних сил тощо) сфері поставила Українську державу перед стратегічним викликом щодо її ефективної адаптації в умовах нової геополітичної / гео економічної реальності та необхідності реалізації стратегії міжнародної суб'єктності.

Ключові слова: «гібридна» війна, «гібридні» виклики, Російська Федерація, інтерновані, українські полонені вояки-українці, країна-агресор, українська військова еміграція.

Постановка проблеми: відомо, що відновлення незалежності Української держави у 1918 та 1991 роках синхронізувалось у часі з кардинальними геополітичними трансформаціями. Такими, як Російська революція (1917 року), яка призвела до зміни державного ладу Російської імперії та дезінтеграцію СРСР (1991 рік). Ототожнюючи де-факто кордони Російської імперії та СРСР із кордонами сучасної Росії, наголошуючи на масштабних економічних втратах Російської Федерації від розвалу цих державних структур, Президенти Росії (В. Путін, Д. Медведєв) де-факто не тільки толерували «гібридну війну» проти України, але й стали одними з визначальних символів російського експансіонізму.

Заболотнюк Володимир Іванович, кандидат історичних наук, начальник кафедри тактики Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Марцінко Наталя Миколаївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Заболотнюк В.І., Марцінко Н.М., 2020

Поєднання політичних та економічних методів ведення «гібридної війни» проти України – одна з характерних рис російської зовнішньої політики сьогодення, що вимагає від нашої держави: а) якісного наукового осмислення її загроз, б) зваженої зовнішньої політики та в) консолідації суспільства на ґрунті ідеї територіальної цілісності та європейського майбутнього України.

Мета статті: «Імперія ніколи й нікого від себе так просто не відпускає. Підписання Біловезької угоди та відповідно розпад СРСР справді були великою історичною помилкою в очах росіян», – зазначав Р. Малко (*Малко Р. Операція «Повернення Малоросії»*). Для цього країна-агресор буде використовувати будь-які «гібридні» методи боротьби для відновлення свого домінування та унеможливлення просування інтеграції України до Європейського Союзу.

Вклад основного матеріалу. Концепція «гібридної війни» у 1990 – 2000-х роках із позицій «великоросійського шовінізму» була обґрунтована російськими пропагандистами (О. Бабаков, С. Глазьев, О. Дугін, В. Дума, К. Заулін, В. Ніконов, Г. Павловський, Д. Саблін, В. Сурков, Є. Холмогоров та ін.), які наголошували на необхідності відновлення тотального впливу Російської Федерації на пострадянському просторі за допомогою низки політико-економічних та ідеологічних чинників.

Активно у цьому напрямі працював Інституту країн СНД (керівник – член політичної партії «Єдина Росія» К. Затулін), одне з головних завдань якого полягало у «науково-аналітичному та суспільно-політичному супроводі зовнішньополітичної діяльності Російської Федерації» (К. Затулін).

Російський чиновник наголошував, що Україна, століттями пов'язана з Росією, в епоху перебудови стала останнім і вирішальним фактором розпаду спільної держави. «Її незалежність – найважче випробування для Росії... Якщо Україна, навіть незалежна, не перебуває в особливих, союзних, відносинах з Росією, то під її новопридбану державність підводиться антиросійський фундамент і вона перетворюється на другу Польщу» – зазначав К. Затулін. (*Константин Затулін: российский национальный интерес состоит в том, чтобы сохранить постсоветское пространство*).

Керівник Інституту країн СНД звинувачував радянську історіографію у штучному роз'єднанні «трьох братніх народів», які «насправді – росіяни»: «Радянська історіографія провела всю підготовчу роботу, забравши російське ім'я у білорусів та українців (малоросів), залишивши його лише за великоросами. Закріплений у період радянської історіографії міф про три братні народи приховував головну правду, що це один народ – російський, чия національність була замінена географічними назвами території проживання: Україна – українці, Білорусь – білоруси, Росія – росіяни. Тобто окремий український народ (як і білоруський) – це вигадка радянських часів, насправді малороси і білоруси – частини одного російського народу» (*Мищенко М. Україна та Росія – кінець братерства*).

Русійною силою пострадянської інтеграції, ініційованою країною-агресором у 1990 – 2000-х роках, стала доктрина «русского мира» (складний симбіоз ідей «збирання ісконно руських земель», теорій «Святої Русі» та євразійства, російського націоналізму). Перш ніж розглянути витoki доктрини «русского мира», зауважимо, що Росія як державне утворення в історичній ретроспективі «пройшла» крізь чотири історичних типи державності: (а) Московське царство; (б) Російська імперія; (в) СРСР; (г) Російська Федерація. Кожне з цих державних утворень, окрім притаманних їм владних інституцій, мало відповідну до історичної епохи ідеологію.

Отже, у 1920-х роках у Росії почали формуватися політичні концепції, які намагалися дати відповідь на питання «геополітичної самоідентифікації росіян». На думку Н. Данилевського, оскільки Західна цивілізація почала занепадати, настав час для нової цивілізації, яка буде створена слов'янськими народами. Саме Слов'янська федерація на чолі з Російською державою повинна була б заволодіти чорноморськими проливами та утвердитися в Константинополі. «Всеслов'янська федерація з Росією на чолі, зі столицею в Царгороді – ось єдино розумне, осмислене рішення великого історичного завдання, яке отримало останнім часом назву східного питання» (*Данилевський Н. Россия и Европа*), – писав Н. Данилевський (через 100 років сучасні ідеологи євразійства на практиці втілять задуми філософа).

У той же час (1918 – 1945 р.р.) українські військові емігранти в Німеччині проводять національно-просвітню та національно-виховну діяльність серед полонених вояків-українців, що формувало національну свідомість громадян. У роки Першої світової війни в Німеччині опинилося десятки тисяч полонених-українців. Німецька влада розташувала полонених у спеціальних концтаборах. Необхідною умовою успішного згуртування полонених і проведення серед них національно-культурної роботи було створення у таборах відповідних матеріально-побутових та санітарних умов. Значну роль в опікуванні над полоненими відіграли українські дипломатичні представництва Української Держави, УНР і ЗУНР та місії у Німеччині у 1918–1922 рр.

Працівники Української військово-санітарної місії в Німеччині провадили національно-просвітню діяльність серед полонених, яку започаткували співробітники Союзу Визволення України. Окрім основного завдання з репатріації полонених, вони розвинули набагато ширшу діяльність – видавали часопис та українські популярні книжки, утримували театральні гуртки й провадили широку культурно-просвітню роботу, яка була спрямована на повернення суверенності Української Держави.

Проте асиметричний, гібридний вплив російської, ліворадикальної, більшовицької агітації серед солдатських мас полонених вояків-українців у Німеччині створив розмежування між різними політичними орієнтаціями, які знайшли своє віддзеркалення в настроях українських полонених (*Сасвич, 2007; 11*).

Факти, викладені в листі Головного Отамана, підтверджує звернення М. Трезвінського до Військово-санітарної місії: «В Альтенграбові, як всім відомо, до цього часу живуть остатки реакційної авантюристичної армії. Деякі старшини і козаки, зрадив демократії і наріду, з'єднались в реакційну кучку і хоть затаїли свій план до часу, але ж безумовно несуть лозунг «Єдина и Неделімая». Самі німці не визнають інтернованих, як частин, але реакційно настроєні розбили всіх інтернованих на частини, друкують накази і сажають до гауптвахти опираючись на бувшу конвойну сотню Бермондта і на застосуванні козаків кінного полку. Начальники накладають свої руки до всього – установили театральну цензуру, негласну цензуру листів. Ні одної п'єси

революційного руху не можна було поставити, не балакаючи за національну українську п'єсу» (ЦДАВОУ, Ф. 3575; 306).

Великий вплив, за інформацією М. Трезвінського, мали російські офіцери: «Генерали М. Альтфатер, О. Арцішевський, полковник М. Купчинський з осавулом і штабс-капітан М. Гаврилов хотіли організувати свій суд, але німецька влада не дозволила. Переслідували українців». (ЦДАВОУ, Ф. 3575; 305:306)

У травні 1920 р. у Берліні відбулася конференція представників українських громад і просвітніх таборових інституцій, в якій брали участь М. Бутович, др. С. Сукованченко, Чобіток і Рядцов, які обговорили ряд нагальних питань ситуації в таборах. Резолюції конференції негайної відправки полонених, гарантії повернення як вільних громадян, а не у військових формаціях, щоб поверталися всі полонені з усієї етнографічної України. (З українського життя за кордоном, 1920; 3).

На агітацію і пропаганду серед полонених більшовики витратили великі ресурси. 12 червня 1920 р. у Берліні відбувся з'їзд представників українських полонених. На з'їзд до німецької столиці прибули 17 делегатів з 14 таборів, які представляли 16 тисяч полонених. Після обговорення політичної ситуації з'їзд визнав, що єдиним устроєм в Україні має бути «пролетарська Радянська українська Республіка» в союзі зі всіма радянськими республіками, які на той час існували чи мали утворитися (З'їзд полонених, 1920; 4:5).

Делегати з'їзду звернулися до німецьких робітників, щоб ті рішуче зажадали від свого уряду не визнавати українського посольства, фінансових представників УНР місій чи комісій. Окремо з'їзд звернувся не визнавати Української військово-санітарної місії для справ полонених, «бо ні український народ на Україні, ні полонені в Німеччині їх зовсім не признають своєю владою». Такі самі вимоги стосувалися приналежності майна, що належало в Німеччині уряду УНР, та його коштів, які були у німецьких банках. Текст ухвали завершувався прорадянськими лозунгами та побажаннями щодо надсилання в табори полонених вояків-українців якнайбільше комуністичної літератури. Було зрозуміло, що такий склад його делегатів був зумисне підібраний з числа лояльних до більшовиків полонених, а виразно

тенденційна ухвала з'їзду була підготовлена в російських більшовицьких колах. Тим більше, що на з'їзді був присутній представник «Російського бюро по відправці полонених» (*З'їзд полонених, 1920; 5*).

Як наслідок, число полонених, які вважали себе українцями, стало різко зменшуватися. Дані Військово-санітарної місії свідчили про таке: якщо станом на 1 травня 1920 р. у 34 таборах Німеччини було 40 184 полонених українців, то на перше червня того ж року українцями себе зареєстрували лише 26747 осіб. (*Даниленко, Кривець, 2012; 35*).

Українські дипломатичні представництва були змушені спрямовувати свої зусилля на протидію ворожій антиукраїнській пропаганді з боку білогвардійських урядів та формувань, а також дипломатичних представництв більшовицької Росії, які намагалися дискредитувати діяльність українських місій, сформувати в суспільства та урядів країн перебування та серед полонених й інтернованих у таборах негативну думку щодо українських представництв та України загалом. (*Ластовецька, 2018; 14*).

Працівники посольства стежили за провокаційними, гібридними діями в Німеччині з боку більшовицьких спецслужб. 10 вересня 1920 р. Р. Смаль-Стоцький повідомив контррозвідку Генштабу Армії УНР про те, що сотник Озоль, який служив у Берліні при інспекторі авіаційного флоту сотникові Кривенко, був членом таємної більшовицької військової місії у Німеччині, вдалося встановити, що Озоль передав більшовицькій місії секретну інформацію щодо структури армії УНР. Р. Смаль-Стоцький попередив військові установи і прохав передати Озоля, в разі його повернення, військово-польовому суду (*Брицький, Добржанський; 318:319*).

Висновки. Отже, упродовж описаного у статті періоду російські пропагандисти, відомі громадсько-політичні діячі намагалися створювали ідеологічне підґрунтя «гібридної війни» Російської Федерації проти України. Теоретики «руського мира» негативно оцінювали будь-які процеси, які віддаляли політичне та економічне зближення України та Росії.

Немає нічого дивного в тому, що «імперська свідомість» або «імперський світогляд» як спадщина імперської Росії особливо

очевидно виявляються у сучасних українсько-російських відносинах. Україна, як і інші пострадянські республіки, постає саме «євразійською колонією» для сучасних політиків Російської Федерації. За словами З. Бжезінського, «Україна (новий і важливий простір на євразійській шаховій дошці) є геополітичним центром, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азійською імперською державою» (Бжезінский, 2009; 280).

О. Мотиль, досліджуючи російський колоніалізм, зазначав його шкідливість на сучасному етапі українського державотворення: «У випадку України та загалом пострадянських країн цивілізаційної шкоди завдав не так російський колоніалізм, як радянський тоталітаризм, що знищив усі форми державності, законності та вільного життя. І після колапсу цієї системи довелося починати все з нуля: одночасно будувати і держави, і нації, і ринкову економіку, і культуру. Та різниця в посткомуністичній трансформації між пострадянськими та східноєвропейськими країнами полягає в тому, що перші після побудови державного організму на цьому переважно і зупинилися, застрягнувши в морі корупції та самозбагачення. Держава виступала джерелом наживи чиновників і лобіювання інтересів олігархів, які не були зацікавлені в економічному розвитку» (Пагіря, 6 серпня 2012).

Використані посилання

Бжезінский З. (2009) *Великая шахматная доска*, Москва, Международные отношения, 280 с.

Брицький П. П., Добржанський О. В. (2007) Роман Смаль-Стоцький – дипломатична, громадсько-політична та науково-педагогічна діяльність. В: *Буковинці у боротьбі за українську державність (1917–1922 рр.)*. Чернівці, Золоті литаври, С. 315 – 344.

Данилевський Н. (1995) *Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германно-Романскому*. Санкт-Петербург. Издательство Санкт-Петербургского университета, Издательство «Глаголь», 552 с.

Даниленко В., Кривець Н. (2012) Передмова. В: *Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): Документи і матеріали*, Київ, Смолоскип, С. 5 – 45.

З українського життя за кордоном (1920) *Український Прапор*, Відень, 6 червня. Ч. 34. С. 3.

З'їзд полонених. З'їзд представників українських громад з таборів полонених у Німеччині (1920), *Нова Доба*, Відень, 26 червня. Ч. 17. С. 4 – 5.

Константин Затулин: *россійский национальный интерес состоит в том, чтобы сохранить постсоветское пространство*. URL: <https://ukranews.com/-interview/598-konstantyn-zatulyyn> [Дата звернення 27 вересня 2021].

Ластовець Н. О. (2018) *Життя та діяльність представників українських дипломатичних місій (1918–1921 рр)*, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 288 с.

Малко Р. (2017) Операція «Повернення Малоросії». *Український тиждень*, 27 лютого 2017 р. URL: <https://tyzhden.ua/Society/186121> [Дата звернення: 30 вересня 2021].

Мищенко М. (2018) Україна та Росія – кінець братерства. *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/articles/kinets-braterstva-797169> [Дата звернення 30 вересня 2021].

Пагіря О. (2012) Олександр Мотиль: «Росії не вдасться відновити імперію, оскільки тамтешній режим не має ні «твердої», ні «м'якої» сили». *Український Тиждень. UA № 30 (247)*. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/56433> [Дата звернення 30 Вересень 2021].

Петро Порошенко для *Gazeta Wyborcza*: *Стаття Путіна не про історію. Це – політичний маніфест з погрозами сусідам*. URL: <https://eurosolidarity.org/-2021/07/31/statyya-putina-ne-pro-istoriyu-cze-politychnyj-manifest-z-pogrozamy-susidam-petto-poroshenko/> [Дата звернення 29 вересня 2021].

Сасвич Й. Й. (2007) *Військовополонені українці в таборах Австро-Угорщини і Німеччини в період Першої світової війни: вишкіл та організація побуту, Львів, Національний університет “Львівська політехніка”, 206 с.*

Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): Документи і матеріали (2012) Київ, Смолоскип, 592 с.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ), Ф. 3575 (Українське Пресове Бюро в Берліні), оп. 2, спр. 8 *Листування з Міністерством закордонних справ УНР, дипломатичними місіями та іншими установами УНР про відправу на Україну літератури, вміщення у виданнях бюро їх заміток та з інших питань*.

References

- Brzezinski Z. (2009) *The Great Chess Board*, Moscow, International Relations, 280 p.
- Brytsky P., Dobrzhansky O. (2007) Roman Smal-Stotsky - diplomatic, socio-political and scientific-pedagogical activity. In: *Bukovynians in the struggle for Ukrainian statehood (1917–1922)*. Chernivtsi, Golden Timpani, P. 315-344.
- Danilevsky N. (1995) *Russia and Europe: a look at the cultural and political relations of the slavic world to the german-romance*. St. Petersburg, St. Petersburg University Publishing House, Glagol Publishing House, 552 p.
- Danylenko V., Krivets N. (2012) Preface. In: *Ukrainian diplomatic missions in Germany (1918–1922): documents and materials*, Kyiv, Smoloskyp, P. 5-45.

From Ukrainian life abroad (1920) *Ukrainian Flag*, Vienna, June 6. Ch. 34. P. 3.
Congress of Prisoners. Congress of Representatives of Ukrainian Communities from Captive Camps in Germany (1920) *New Day*, Vienna, June 26. Ch. 17. P. 4–5.

Konstantin Zatulyn: *Russia's national interest is to preserve the post-Soviet space*. URL: <https://ukranews.com/interview/598-konstantyn-zatulyn> [Accessed 27 september 2021].

Lastovets N. (2018) *Life and activity of representatives of Ukrainian diplomatic missions (1918–1921)*, Kharkiv, Karazin Kharkiv National University, 288 p.

Malko R. *Operation "Return of Malorosiya"*. URL: <https://tyzhden.ua/Society/-18612> [Accessed 30 september 2021].

Mishchenko M. *Ukraine and Russia - the end of brotherhood*. URL: <https://uain.press/articles/kinets-braterstva-797169> [Accessed 30 September 2021].

Pagiry O. (2012) Alexander Motil: "Russia will not be able to restore the empire, because the local regime has neither" hard "nor" soft "power." *Ukrainian Week*. № 30 (247). URL: <https://tyzhden.ua/Politics/56433> [Accessed 30 september 2021].

Petro Poroshenko for *Gazeta Wyborcza*: *Putin's article is not about history. This is a political manifesto threatening neighbors*. URL: <https://eurosolidarity.org/2021/07/31/stattya-putina-ne-pro-istoriyu-cze-politychnyj-manifest-z-pogrozamy-susidam-petro-poroshenko/> [Accessed 29 September 2021].

Saevych J. (2007) *Ukrainian prisoners of war in the camps of Austria-Hungary and Germany during the First World War: education and organization of life*, Lviv, Lviv Polytechnic National University, 206 p.

Ukrainian diplomatic missions in Germany (1918–1922): Documents and materials (2012) Kyiv, Smoloskyp, 592 p.

Central State Archive of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine (CSASAAU), F. 3575 (Ukrainian Press Bureau in Berlin), op. 2, file no. 8 *Correspondence with the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic, diplomatic missions and other institutions of the Ukrainian People's Republic on sending literature to Ukraine, placing their notes in the publications of the bureau and on other issues*.

Zabolotnyuk V., Martsinko N.

RUSSIA'S «HYBRID WAR» IN THE CONTEXT OF THE RESTORATION OF UKRAINE'S INDEPENDENCE IN 1918 AND 1991

The "hybrid war" of the Russian Federation against Ukraine is one of the events of the XXI century, which has already left a deep mark in the political, economic, national and cultural spheres of our state at the present stage of its development. Systematic character of the "hybrid war" can be traced back to the restoration of Ukraine's independence (1991). Today, it is important for the political elite of our state to realise the fact that the strategic foreign policy goal of the Russian Federation is to establish long-term controlled chaos on the territory of Ukraine with the help of the components of a "hybrid war." Taken into consideration that Ukraine is undergoing the stage of formation of its statehood, a particularly important task for modern military history is to study the historical experience of Russia's "hybrid war" against Ukraine.

The armed conflict resolved by the Russian Federation on the eastern borders of our state (2014) actualizes a range of problems related to national security, forces scientists to resort to a theoretical analysis of the causes and possible consequences of "hybrid war", to indicate ways to solve the problem. Russia's permanent aggression, which has not stopped for centuries in the political sphere (implanting integration projects, blocking Ukraine's accession to Euro-Atlantic structures, attempts to influence the alignment of political forces, etc.) has posed a strategic challenge to the Ukrainian state to adapt effectively to the new geopolitical / geo-economics reality implementation of the strategy of international subjectivity.

The neo-imperial component of the foreign policy of the Russian Federation has always been an attempt to block Ukraine's integration into European countries. This applies not only to the modern period of the history of our state. The concept that Ukraine has been linked to Russia for centuries is still being promoted today. "In the opinion of an adequate person, it is dangerous and strange to build politics on the events from thousands of year ago, and even more so - on their tendentious interpretation, when well-known historical facts are combined with fakes of modern propaganda...».

Keywords: «hybrid» war, «hybrid» call, Russian Federation, interned, captured Ukrainian soldiers, aggressor country.